

**Pr. prof. dr. Ionel Ene,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați**

CONSTANTIN CEL MARE, DE LA CURTEA LUI DIOCLEȚIAN LA MAXIMUS AUGUSTUS ȘI BISERICA DIN SCYTHIA

***Abstract:** The year 2013, dedicated to St. Emperors Constantine and Helen, has brought to our attention the whole history of the IVth century, with its respective unrest, controversies, but also, frustrations. Our study follows the path of Constantine the Great, from Diocletian's court to the time when he became the only ruler of the empire, catching a glimpse of the Danube limes which was the focus of the great emperor. The information discovered in Synaxarum Ecclesiae Constantinopolitanae about a Scythians' church, is of the utmost importance. Two new bishops, Aiterios – Eterios, acknowledged also by other sources, as well as Capiton, are added to the list of hierarchs that have been mentioned up to now in the Romanian ecclesial historiography to the north of the Danube: Theophilus of Gothica, Wulfila, Goddas, Maximus.*

***Keywords:** emperor, Church, tetrarchy, edict, conference, martyr.*

Părțile nord-dunărene îi erau cunoscute împăratului Constantin, mai întâi, din experiența primilor ani de viață, deoarece mama sa, împărăteasa Elena era din Niș sau dintr-o localitate vecină. Până în anul 289, copilul Constantin a viețuit liniștit lângă părinții săi, dar în acel an tatăl său, Constantius Chlorus, a fost chemat la curtea lui Maximianus Herculus, care fusese proclamat Augustus de Dioclețian, încă din septembrie 286, dar avea de făcut față încercărilor de uzurpare a tronului de către Carausius, ce stăpânea în fapt Britania și nordul Galiei. Transferul lui Constantius Chlorus, din Illyric în nord-vestul continentului, își avea rațiuni politice clare. Dioclețian îl pregătea pentru a-l opune

uzurpatorului din Britania. Dar primul pas a fost să-l înrudească cu familia domnitoare și, în anul 289, Constantius a fost nevoit să se căsătorească cu fiica vitregă a lui Maximianus, anume Theodora, repudiind-o pe Elena. Constantin a fost atunci dus la Sirmium și apoi la Nicomidia, unde-și avea reședința Dioclețian și unde a rămas până în apropierea morții tatălui său (306). Când între anii 291-293 Carausius se pregătea să se autoproclame continuator al împăraților Galiei de odinioară, Dioclețian l-a ridicat, la 1 martie 293, pe Constantius Chlorus la rangul de Cezar, dându-i un nou nume *Caius Flavius Valerius Constantius*. Surnamele de *Chlorus* a fost dat mai târziu, de istoriografii bizantini, datorită figurii sale blonde. Prin titlul de Cezar și numele de Valerius Constantius, primul dat de Dioclețian, al doilea de Maximianus, Chlorus devenea un fiu adoptiv al familiei imperiale, ce era privită cu adorație de către supuși. Evenimentul a avut loc la Mediolanum, având o conotație politică, destul de subtilă, și anume, dorința noilor stăpâni de a se depărta de vechea Romă și prin aceasta de a ieși de sub autoritatea Senatului. De altfel, dorința lui Dioclețian de a părăsi Roma izvoră din realitățile anterioare, când împărații nu reușeau să păstreze sceptrul imperial prea mult timp. Secolul al III-lea, deschis de dinastia Severilor, a fost marcat de scurte domnii, răsturnări neașteptate de situații, împărații nereușind să stea mai mult de 6-7 ani în fruntea imperiului. Cum influența Senatului, a marilor familii ori a plebei romane a jucat un rol important în conturarea acestei situații, Dioclețian a fost cel dintâi care a încercat o detașare de Roma și implicit față de acești factori de influență. Totodată, el a început și o restructurare a administrației, cu reforme dintre cele mai radicale. Prima mare reformă a fost trecerea Senatului în plan secundar și preluarea celor mai multe atribuțiuni în mâini proprii. Pentru a face față concomitentelor atacuri, atât la frontiera dunăreană, unde sarmații, iazigii, goții și carpii forțau limesul, în Britania, unde făceau presiuni pirații germanici, iar alamanii deja câștigaseră teren, în Africa unde maurii se răsculasera, dar mai ales în Orient, unde pericolul persan nu putea fi neglijat, Dioclețian a instituit mai întâi diarhia, apoi tetrarhia, în care el își păstra locul cel mai important de prim August – *Diocletianus* – *Jovius*.

În acest context, trebuie să înțelegem că prezența lui Constantin la curtea lui Dioclețian era poate o încercare de a-l pregăti pentru con-

ducerea imperiului, dar era și o asigurare că tatăl său va rămâne loial tetrarhiei. Oricum, faptul că a rămas mai bine de zece ani la curtea lui Dioclețian a avut o mare importanță în formarea viitorului împărat. Pe de o parte, în anul 295, a luat parte alături de Dioclețian la asediul capitalei Egiptului, Alexandria, unde țărani nemulțumiți de impozite și abuzurile funcționarilor, dar și încurajați de adepți ai maniheismului s-au răsculat, proclamându-l împărat pe un anume Achilleus¹. Văzând că nu poate fi potolită de un corp de armată trimis, Dioclețian s-a deplasat el însuși în Egipt și după câteva luni de asediu a reușit să cucerească Alexandria din mâna răsculaților, să-l execute pe autoproclamatul împărat și să-i pedepsească pe răsculați. A rămas un timp în Egipt, atât pentru a stabili situația și a lua unele măsuri direct, dar și pentru a întări sistemul de apărare.

Abia întors din Egipt, Dioclețian a fost nevoit să facă față invaziei perșilor, conduși de Narses, care au ocupat Mesopotamia romană. A fost rândul lui Galerius să-și arate istețimea în fața invadatorilor și dacă în prima fază a suferit o dureroasă înfrângere, într-o a doua campanie a reușit să distrugă armata persană în zona Armeniei, punând mâna pe tezaurul *marelui rege*. Victoria i-a adus nu doar onoruri speciale lui Galerius, ci și extinderea stăpânirii romane asupra Armeniei și Georgiei. Așa ne explicăm de ce, urmându-i la domnie lui Dioclețian și stabilindu-și capitala la Tesalonic, Galerius a construit imensul palat, arcul de triumf și impunătorul mausoleu, astăzi biserica rotundă, „Sfântul Gheorghe”, ce se pot vedea până astăzi în capitala de nord a Greciei, chiar dacă primele două în sit arheologic. Deși nu avem informații sigure, totuși e posibil ca în cele mai multe expediții Galerius să fi fost însoțit de tânărul Constantin, care a îmbrățișat cariera armelor, precum odinioară tatăl său Chlorus. Un lucru e cert; a fost martor la nenumărate evenimente dramatice pentru creștini, fiindcă, după întoarcerea din Egipt, Dioclețian, asimilându-i pe creștini cu maniheii, a dezlănțuit cele mai teribile persecuții. Și asemenea lui Nero, chiar acolo unde nu erau semne ale prezenței creștine, Dioclețian le inventa. Nu la voia întâmplării a fost și numit *Nero redivivus*. Este destul să

1. Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Constantin cel Mare*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 15.

menționăm evenimentul din Nicomidia, când un incendiu izbucnit la palatul imperial a fost pus pe seama creștinilor, motiv pentru dezlănțuirea celei mai crunte persecuții. Constantin a fost martor ocular la aceste nedreptăți și atitudinea pe care o va adopta față de creștini avea să izvorască și dintr-o convingere personală în nevinovăția lor. Când la 1 mai 305 Dioclețian a abdicat, foarte mulți se așteptau ca tânărul ofițer să fie promovat Cezar, dar alegerea a fost alta. Demisionarul August Jovius l-a preferat pe Maximinus Daia (305-313)², Constantin rămânând ca ostatic pe lângă Galerius³. Acum primește o misiune militară la Dunăre, unde goții, sarmații, carpicii și iazigii, uneori singuri, alteori aliați între ei, încercau să forțeze limesul dunărean. În toată această perioadă, Constantius Chlorus tot a insistat să fie lăsat liber să i se alăture, însă cu mare greutate a primit îngăduința să plece spre Apus, la începutul anului 306. Dar, „*regretând că i-a dat drumul, Galerius a trimis să fie adus înapoi, dar era prea târziu, deoarece Constantin luase toate măsurile să nu fie prins, ajungând în cele din urmă în Britania*”⁴.

Când, la 23 iulie 306, Constantius Chlorus, întorcându-se dintr-o campanie împotriva pictilor moare, tânărul Constantin se afla lângă el în Britania, la Eboracum (York). Trecând peste uzanțele imperiale, armata l-a proclamat împărat pe *Flavius Valerius Constantinus*, adică viitorul Constantin cel Mare. El și-a ales drept capitală Trier-ul de astăzi, *Augusta Treverorum*, din vechime. Dar, după o înțelegere cu Galerius, Constantin a acceptat titlul de Cezar, în timp ce Flavius Severus era proclamat August. Drept recompensă pentru înțelegerea arătată, Constantin primea, pe lângă moștenirea primită de la tatăl său, Britania și Galia, încă o dioceză, anume Spania. Noua tetrarhie era constituită din

2. Este important de știut faptul că noul cezar era nepotul de soră al lui Galerius, născut în aceeași localitate cu el, anume Romula (Romulianum) din Dacia Ripensis. Fusese cioban, iar numele de *Daia*, *Daca* sau *Daza* descoperă originea lui tracă. După ce Galerius a ajuns comandant în armata romană, și-a apropiat nepotul, care a ajuns *tribun*, iar în momentul în care Dioclețian s-a retras și *cezarul* Galerius devine *August* el își ridică nepotul la treapta de *cezar*. În Apus, retrăgându-se Maximianus Herculus, a fost ridicat la treapta de *August* Constantius Chlorus, iar în treapta de *cezar* a fost ales un favorit al lui Galerius, anume Valerius Severus, ce și-a luat și numele de Flavius (305-307).

3. Ion Barnea, Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 28.

4. V. Martin, *Histoire de l'Eglise*, vol. III, Paris, 1936, p. 23.

Galerius și Flavius Severus – *auguști* și Maximinus Daia și Constantin – *cezari*, dar nu avea să dureze decât aproximativ un an, deoarece în octombrie 306, Maxentius, fiul lui Maximianus (Herculius) și ginerele lui Galerius, s-a autoproclamat împărat la Roma. El a profitat de nemulțumirile locuitorilor cetății eterne, care au fost obligați de Galerius la plata aceluiași impozite ca toți cetățenii imperiului, în plus și plata gărzii pretorienilor, formațiune militară care își pierduse obiectul muncii din moment ce Roma nu mai era capitală. În aceste condiții Flavius Severus, Augustul legitim al imperiului, a pornit cu armata sa împotriva Romei, pentru a-l detrona pe autoproclamatul împărat. Dar pe arena politică își face reapariția Maximianus, care nu renunțase prea ușor la tron și care a pornit în apărarea fiului său Maxențius. Între timp, Severus a asediat Roma fără a reuși să o cucerească; dimpotrivă, a fost asasinat (307), gest explicat de faptul că armata sa, în cea mai mare parte, îl slujise pe Maximianus ani buni, iar acum trecea de partea fiului fostului său comandant. Dar Maxențius a folosit influența tatălui său, trimițându-l în Gallia, pentru a negocia cu cezarul Constantin recunoașterea titlului de August și neimplicarea în iminenta confruntare dintre el și Galerius. Într-adevăr, Galerius cu o armată strânsă dintre locuitorii provinciilor dunărene, a asediat cetatea eternă, dar a fost obligat să se retragă, la întoarcere mercenarii făcând distrugerii de neimaginat. În acest timp, Maximianus trata cu tânărul Cezar în Gallia, dovedindu-și abilitățile diplomatice, căruia i-a propus deodată titlul de August și mâna fiicei sale, Fausta, sora lui Maxențius. Deși încă o copilă, Maximianus a forțat nota și a oficiat căsătoria Faustei cu tânărul August, la începutul anului 307, la Arles. Actul plinar s-a consumat în realitate zece ani mai târziu. Dar lucrurile au luat o turnură nebănuită, deoarece Maxențius, încrezându-se prea mult în valoarea sa, după biruința asupra lui Galerius, a refuzat să mai recunoască orice autoritate a tatălui său, care era pus într-o situație foarte delicată. Încercarea de a-și detrona fiul nu a avut sorti de izbândă și Maximianus s-a văzut nevoit să-și găsească azil pe lângă curtea lui Constantin (308). Timp de patru ani Maxențius rămâne stăpân peste Italia și puțin timp chiar și peste Spania, care din 310 a intrat sub dominația lui Constantin.

Este interesant de cercetat și cunoscut cum a guvernat Maxențius la Roma timp de mai bine de 4 ani, fiindcă el s-a dorit a fi un împărat

restaurator al valorilor romane, acordând ajutor atât cultelor tradiționale, cât și creștinilor: „În anul 309, când a murit fiul său Romulus, Maxențius i-a ridicat un templu ale cărui ruine dăinuie până astăzi în forul roman, alcătuind o parte din bazilica Sf. Cosma și Damian”⁵. Din nefericire, domnia sa a fost marcată de teroare militară, abuzuri fiscale, condamnări la moarte și confiscări de averi, ducând uneori la revolte în diverse părți ale imperiului. Grânarul imperiului, Africa a dat tonul și, în anul 308 s-a răsculat, ridicându-l la rangul de împărat chiar pe vicarul diocezei, *Lucius Domitius Alexander*. Abia în 311 a fost detronat și ucis, dar cei trei ani de revoltă s-au simțit la Roma, atât prin foametea declanșată de lipsa grâului, cât și prin răscoalele plebei.

În acest context, Galerius a socotit de cuviință să apeleze la serviciile lui Dioclețian, care era încă autoritatea cea mai înaltă în imperiu, deși se retrăsese în liniștea palatului său din Spalato, Splitul de astăzi din Dalmația de odinioară și Croația actuală. El a convocat o întrunire a tuturor împăraților imperiului la Carnuntum, pe Dunăre (în apropiere de Viena), la care au răspuns prezent doar Galerius și Maximianus. Cei doi l-au implorat pe Dioclețian să revină în fruntea imperiului, care a refuzat categoric, mai mult, chiar a încercat să-l determine pe vechiul său coleg de domnie să se retragă din viața publică. Dacă Orientul trebuia să rămână așa cum se stabilise încă din 305, Occidentul era invitat să facă unele schimbări. Constantin era invitat să renunțe la titlul de August și să revină la cel de Cezar, în timp ce un traco-roman, apropiat și poate rudă a lui Galerius, născut în Dacia Aureliană, pe nume *Valerius Licinius Licinianus*, era ridicat la treapta de August, la 11 noiembrie 308. El se distinsese, alături de prietenul său din copilărie, Galerius, în campania dusă împotriva perșilor lui Narses. Din păcate, nu a răspuns așteptărilor celor mai mulți și nici chiar ale prietenului și protectorului său, Galerius, căruia i-a ucis soția și fiul. El a fost, în același timp, și un aprig persecutor al creștinilor, mai ales din aversiune față de Constantin. Numirea lui Licinius în fruntea tetrarhiei i-a nemulțumit atât pe Constantin, care nu a renunțat la titlul de August, cât și pe Maximinus Daia, Cezar al Orientului, care se simțea nedreptățit, fiindcă nu erau respectate criteriile fixate chiar de

5. Ion Barnea, Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 29.

Dioclețian pentru promovarea în tetrarhie. Având în vedere vechimea sa în fruntea tetrarhiei, spera ca el să fie promovat și nu să fie adus altcineva din afara ei. Galerius a găsit o soluție, acordându-le titlul de *fii ai augustilor – filii augustorum*. Cum Constantin a refuzat acest titlu, Maximinus Daia s-a lăsat proclamat și el August, de către propria armată. O situație cu totul inedită trăia imperiul în jurul anului 310, având nu mai puțin de cinci Augusti în fruntea lui, dintre care patru erau socotiți legitimi, Galerius și Maximinus Daia în Orient, Licinius și Constantin în Occident, cel de al cincilea fiind socotit uzurpator, Maxențius, care stăpânea la Roma. Un alt fapt s-a petrecut în acest timp în Gallia, unde Maximianus, întorcându-se de la Carnuntum, a fost primit de Constantin cu cele mai înalte onoruri, dar nu în calitate de împărat, ci considerând prezența acestuia drept una particulară. Când Constantin a plecat într-o campanie pe Rin împotriva francilor și alamanilor, Maximianus a profitat și a vrut să-și detroneze ginerele. Reacția lui Constantin a fost promptă; a părăsit teatrul de luptă și l-a urmărit pe uzurpator până la Marsilia, unde l-a găsit spânzurat.⁶ Cu toate acestea, acțiunea lui Maximianus a fost sancționată ca atentat la siguranța statului, memoria i-a fost condamnată, iar Constantin s-a declarat liber de orice legătură cu dinastia Herculiană, întemeiată de socrul său, revendicându-și descendența imperială, prin tatăl său Constantius, încă de la Claudius al II-lea Gothicus (268-270). Tetrarhia era înlocuită cu monarhia ereditară, iar Constantin a renunțat la zeul Hercules, alegându-și ca protector al întregii familii pe *Sol invictus (Soarele neînvins)*⁷. Din acest moment între Constantin și Maxențius s-a creat o adevărată prăpastie și faptul că aparțineau acum unor familii dinastice diferite i-a antrenat într-o competiție acerbă pentru supremație.

O nouă schimbare s-a produs în raporturile dintre împărați în urma logodnei lui Licinius cu Constantia, sora vitregă a lui Constantin, care s-a consumat în anul 310, căsătoria oficiindu-se în anul 313. În anul 311, între Constantin și Licinius a intervenit o alianță, care a dat fiori celorlalți împărați, în special lui Maximinus Daia și Maxențius. Cât îl

6. Sunt istorici care susțin că a fost asasinat, Constantin nefiind străin de acest act.

7. Rațiunea acestei alegeri este ușor de descifrat: întâi pentru că în Galia soarele era cinstit sub numele lui Apollon, dar în al doilea rând, era considerat și protector al dinastiei lui Claudius Gothicus.

privește pe celălalt împărat, Galerius, încă din anul 310 a dat semne de boală și, în luna mai a anului următor, trecea la cele veșnice. Boala însă a schimbat, cel puțin pentru un timp, profilul lui Galerius, deoarece, la începutul anului 311, cerându-le creștinilor să mijlocească pe lângă Dumnezeu lor pentru vindecarea lui, fiind la Sardica (Sofia – Bulgaria), a dat primul edict de toleranță pentru creștinism. Pe de o parte, se puneau capăt persecuțiilor, pe de altă parte, se dădea libertate de manifestare Bisericii creștine. Textul a fost făcut public însă la Nicomidia, abia la 30 aprilie 311, doar cu câteva zile înaintea morții lui Galerius. Edictul de toleranță dat de Galerius a fost transmis în versiunea latină de către istoricul Lactanțius, în lucrarea sa *De mortibus persecutorum*, iar în versiunea greacă de către Eusebiu de Cezareea. Dar Galerius nu a mai apucat să trimită și *instrucțiunile de aplicare* a edictului, pe care le anunța însă, fiindcă l-a surprins sfârșitul călătoriei pământești. Deși își pregătise o necropolă imperială – un mausoleu, la Tesalonic, a fost îngropat în localitatea de naștere, Romulianum, ce purta acum numele mamei sale, Romula din Dacia Ripensis. Maximinus Daia a profitat de situație și, în virtutea faptului că era cel mai vechi în cadrul tetrarhiei, s-a autoproclamat *Primus Augustus*. Constantin a acceptat situația pentru a nu și-l face dușman, ci a-l avea neutru, dacă nu chiar aliat împotriva lui Maxențius. Licinius a rămas doar cu stăpânirea asupra Peninsulei Balcanice, căci Daia a ocupat Asia Mică. În această perioadă se constată o încercare a primului August de reînviere a culturii păgâne și persecutare a creștinismului, în ciuda edictului de toleranță dat de Galerius. Biserica și-a înscris noi martiri în calendarul său, iar păgânismul s-a organizat după modelul Bisericii creștine. În acest context are loc o repliere a raporturilor dintre cei patru împărați, Maximinus apropiindu-se de Maxențius, iar Licinius de Constantin. Dar momentul în care Constantin a rupt orice legătură cu dinastia Herculiană a însemnat, fie și numai tacit, deschiderea unui conflict cu reprezentantul ei, Maxențius. Apogeul acestui conflict a fost atins în anul 312, când Constantin, cu o armată de aproximativ cinci ori mai mică decât a lui Maxențius, după ce a făcut ordine pe linia Rinului, asigurând liniștea, a trecut Alpii și a cucerit mai întâi fortăreața Segusio (Susa), apoi Augusta Taurinorum (Torino de astăzi) și s-a apropiat de Roma. În acest timp Maxențius nu a stat cu mâinile încrucișate, ci, mai întâi a tot trimis

corpuri de armată care să-i oprească înaintarea rivalului său spre capitală, a întărit fortificațiile cetății eterne, pe care o credea de neînving. După ce unul dintre cei mai buni generali ai săi, Pompeianus Ruricus, prefectul pretoriului, a căzut pe câmpul de luptă, în apropiere de Verona, Maxențius a hotărât să-l atace pe Constantin înainte de a ajunge la zidurile cetății. Astfel, în ziua de 28 octombrie, 312, care era și zi a aniversării accederii sale la tron, a ieșit în întâmpinarea lui Constantin, la nord de Roma, în câmpia unde Tibrul face un arc, la nord-est de podul Șoimului – *ponce Milvius*. Alesese un loc deschis, fiind încrezător în superioritatea numerică a ostașilor săi, deși ai lui Constantin erau mai bine pregătiți. Mai mult, el a improvizat un pod de vase sau de lemn, foarte șubred, ce putea fi rupt cu multă ușurință, sperând să întindă o cursă lui Constantin. S-a adeverit o dată în plus, dacă mai era nevoie, că *cine sapă groapa altuia cade în ea*. Într-adevăr, „*nu se știe dacă podul a fost rupt înainte de bătălie, din porunca lui Maxențius, pentru a izola complet Roma de teritoriul ocupat de Constantin, sau mai probabil de partizanii lui Constantin din armata adversarului său, fie înainte ori în timpul retragerii lui Maxențius cu oastea către celălalt mal*”⁸. Un lucru e cert, o mare parte din armata sa, în frunte cu el s-au înecat în Tibru, corpul a fost recuperat, capul i-a fost tăiat și purtat în vârful unei sulite prin Roma, după care a fost trimis în Africa, pentru a-i convinge pe revoltați de moartea tiranului.

A doua zi, Constantin a intrat triumfal în Roma, nu a urmat uzanța de până atunci, să urce în Capitoliu și să aducă jertfă în templul lui Jupiter, ci a preferat să dea, aparent cel puțin, dreptul Senatului de a conferi autoritatea supremă în imperiu, el proclamându-se *Maximus Augustus*, așa cum era și Maximinus Daia, căruia i-a cerut să înceteze persecuțiile împotriva creștinilor. El a mai zăbovit în Cetatea Eternă până la jumătatea lui ianuarie a anului următor, anulând unele norme de lege date de Maxențius și acordând unele înlesniri atât celor persecutați de înaintașul său, cât și plebei romane, pe care o proteja în fața celor puternici.

Nu am pomenit nimic de evenimentul ce s-a consumat în ajunul luptei de la podul Milvius, care a fost povestit câțiva ani mai târziu

8. Ion Barnea, Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 34.

(318) de Lactanțius, scriitor creștin și preceptor al lui Crispus, fiul cel mai mare al lui Constantin, deoarece are o nuanță deosebită de ceea ce a consemnat Eusebiu de Cezareea în *Viața lui Constantin*. Dacă Lactanțiu consemnează faptul că împăratul a avut un vis, în care a fost îndemnat să înscrie pe scuturile soldaților *semnul lui Dumnezeu*, adică Sf. Cruce, ceea ce a și făcut, dar a înscris *Hrismoniul – monograma lui Hristos*, Eusebiu vorbește despre o vedenie în plină zi, pe când era încă în Galia, în care deasupra soarelui a apărut o cruce strălucitoare și cu inscripția *prin aceasta vei învinge*. Noaptea i-ar fi apărut Mântuitorul Hristos în vis și i-a poruncit să confecționeze un steag – *labarum*, pe care să fie cusut semnul Sf. Cruci. Chiar dacă relatarea lui Eusebiu este supusă criticilor, susținându-se că este o interpolare târzie, un lucru este cert: după confruntarea cu Maxențius, Constantin bate moneda cu hrismoniul (312-313, 315, 317), iar în mâna statuii ridicate în for, în cinstea victoriei, s-a așezat o cruce.

Conferința de la Milano

Este bine cunoscut faptul că astăzi sunt destule voci, între istoricii ecleziastici în special, care contestă nu doar actul în sine, ci chiar și denumirea de ***Edictul de la Milano***. La începutul lunii februarie a anului 313, Constantin s-a întâlnit la Milano cu Licinius, pentru celebrarea căsătoriei acestuia cu sora lui vitregă, Constantia, fiica lui Constantius Chlorus și a Theodorei (fiica vitregă a lui Maximianus Herculus). Deși întâlnirea a fost percepută de istoriografia ulterioară a Imperiului Roman sub denumirea de *Edictul de la Milano*, totuși astăzi suntem în măsură să afirmăm că textul de bază al înțelegerii l-a constituit **edictul de toleranță din 30 aprilie 311**, dat de Galerius, puțin înainte de moarte, care fusese semnat atât de Constantin, cât și de Licinius, dar nu fusese aplicat pe întreg cuprinsul imperiului. Și lucrul acesta s-a făcut vizibil, mai ales în părțile stăpânite de Maximinus Daia, Siria și Egiptul, cărora li s-a adăugat după moartea lui Galerius și Asia Mică. De aceea credem că este mai potrivit să vorbim despre *înțelegerea, conferința, consfătuirea de la Milano*, pentru a se putea pune în aplicare prevederile *edictului de toleranță religioasă din 311*. Astfel, „în Conferința de la Milano, Constantin și Licinius au abrogat dispozițiile restrictive ale

edictului lui Galerius, cu privire la cultul creștin și au introdus o nouă jurisprudență referitoare la bunurile Bisericii. Noile dispoziții au fost comunicate în provinciile orientale ale Imperiului, unde se simțea mai multă nevoie, prin scrisori circulare sau rescripte...⁹.

După acest eveniment de familie, dar cu multiple conotații politice și religioase, Licinius a fost obligat să părăsească Apusul, deoarece Maximinus Daia, în fruntea unei numeroase armate se îndrepta spre Peninsula Balcanică, amenințând să-și extindă supremația și asupra părții celuilalt împărat. Dar armata fusese greu încercată, încă din Siria, unde suferise de pe urma unei ierni foarte capricioase, încât Licinius a repurtat mai multe victorii, iar Daia s-a văzut nevoit să scape cu fuga, retrăgându-se în defileurile Munților Taurus, unde a încercat să-și refacă forțele. Dar totul a fost zadarnic, deoarece s-a îmbolnăvit și în luna august 313 a murit la Tars. Deodată raportul de forțe s-a schimbat, Licinius devenind stăpân peste Siria, Mesopotamia și Egipt, cărora li se adăuga și Peninsula Balcanică. La 13 iunie, intrând triumfal în Nicomidia, Licinius a dat o circulară sau un rescript în favoarea creștinilor, al cărui text a fost consemnat de Lactanțius, care se afla chiar în anturajul împăratului. Este demn de reținut că rescriptul este redat și de Eusebiu, cu mici nuanțe în a sa *Istorie ecleziastică*¹⁰. Licinius spera, prin trimiterea acestui rescript, să-și apropie creștinii din Asia Mică și mai ales pe cei ce fuseseră în părțile stăpânite de Maximinus Daia, deși acesta din urmă încercase și el același lucru, dar fusese probabil prea târziu.¹¹ Faptul că în Apus Constantin nu a dat o astfel de circula-

9. *Ibidem*, p. 37.

10. Lactanțius îl dă în versiune latină, Eusebiu în versiune greacă, textul fiind, cu mici nuanțe, identic. În acest sens a se vedea *De mortibus persecutorum – Despre moartea persecutorilor*, tradusă în limba română, 48 și *Istoria ecleziastică* a lui Eusebiu, în *PSB*, vol. 14, X, 5, 1-14.

11. Într-adevăr, Maximinus Daia, cu puțin timp înainte de a muri, a dat și el aceeași circulară tuturor provinciilor din subordinea sa, sperând deodată atragerea creștinilor în armată, dar și câștigarea bunei voințe a lui Constantin împotriva lui Licinius. Gestul său este menționat de Eusebiu de Cezareea în *Istoria ecleziastică*, IX, 10, 7-11. De aceea trebuie să postulăm existența unui acord între împărați la Milano, în care s-a stabilit ca prevederile edictului lui Galerius, privind libertatea de manifestare religioasă a creștinilor, să fie comunicate în întreg imperiul, de către fiecare împărat, prin rescript sau circulară, în care se făceau și unele completări sau precizări, pentru

ră dovedește că situația creștinismului era alta aici. Probabil numărul creștinilor era mult mai mare, de vreme ce chiar Maxențius acordase o serie de subvenții construirii unor locașuri de cult în Roma, pe care Constantin le-a preluat din mers. Mai mult, el a dat unele dispoziții referitoare la restituirea bunurilor confiscate ale Bisericii creștine și scutirea de impozite a preoților, ba chiar angaja statul la plata clerului bisericesc.¹²

Diarhia Constantin – Licinius

În august 313 Maximinus Daia a ieșit de pe arena istorică, unde personajele importante rămase erau Constantin și Licinius. O nouă formă de conducere a imperiului se instaura – *diarhia*. Constantin rămânea stăpân peste Apus, iar Licinius peste Răsărit. Încă din februarie 313, după înțelegerea de la Milano, Constantin s-a retras la Augusta Treverorum, până în anul următor. De aici a intervenit în disputa religioasă din Africa, unde s-a declanșat schisma donatistă și sfătuit de Osiu de Cordoba, cel mai apropiat cleric de sufletul său, a convocat sinodul de la Arles – Arelate, în sudul Galiei, unde, la 1 august 314, au fost prezenți toți episcopii occidentali. Sinodalii l-au recunoscut pe Cecilian în scaunul de episcop al Cartaginei și i-au condamnat pe donatiști. În același timp (314) se întrunea și în Răsărit un sinod la Ancyra (Ankara de astăzi) dar fără vreo intervenție a împăratului. Din dorința de a reface tetrarhia, Constantin a asociat la tron pe soțul surorii sale

aplicarea normelor edictului. Acest lucru se poate deduce foarte clar din circulara lui Licinius, 13 iunie, din Nicomidia, în care se arată mai întâi că este rezultat al înțelegerii de la Milano, apoi că ea urmărea să informeze pe guvernatorul provinciei că au fost abrogate toate restricțiile referitoare la creștini, care se puteau manifesta liber ca și închinătorii celorlalte religii. Totodată, li se ordona guvernatorilor să dispună retrocedarea imediată și necondiționată a tuturor bunurilor confiscate „*chiar dacă între timp au ajuns în proprietate particulară, cei care le-au cumpărat urmând să fie despăgubiți de stat*”. Dispoziția trebuia adusă la îndeplinire necondiționat și imediat.

12. Chiar înainte de februarie 313, când a avut loc *înțelegerea de la Milano*, Constantin i-a scris proconsulului Africii, Anullinus, ordonându-i să restituie bunurile bisericești (Eusebiu, *Istoria ecleziastică*, X, 5, 15-17) și să scutească preoții de sarcinile publice (*Ibidem*, X, 7, 1-2). Scrisoarea din care se poate vedea că împăratul angaja statul în plata preoților creștini este redată de Eusebiu, în *Istoria ecleziastică*, X, 6, 1-5 și este adresată episcopului Cartaginei, Cecilian.

vitrege, Anastasia, cu titlul de cezar, anume Bassianus, care era bun prieten cu Licinius. Din nefericire, acesta a pus la cale un complot, pentru suprimarea lui Constantin și, fiind descoperit, a plătit cu viața. Raportul dintre cei doi auguști s-a deteriorat total, ajungându-se la conflict armat, încheiat nedecis, după două ciocniri (Cibalae în Panonia și lângă Adrianopol). Constantin câștigă teren înspre Răsărit și se mută la Tesalonic, unde petrece iarna anilor 314-315, dând unele legi, dintre care cea mai importantă ar fi legea care interzicea, sub pedeapsa cu moartea, ca sclavii și vitele de muncă să fie sechestrate țăranilor pentru anumite datorii față de stat. În vara anului 315 Constantin se afla la Roma, unde a sărbătorit 10 ani de la urcarea pe tron – *decentenalia*, după care s-a retras la Trier. După moartea lui Dioclețian (3 decembrie 316) Constantin și-a mutat sediul general la Sirmium, dar pentru puțin timp, apoi la Sardica (Sofia – Bulgaria), de care era foarte atașat.

Pe când era la Sardica, la 1 martie 317, în înțelegere cu Licinius, Constantin a dorit să reînvie tetrarhia, dar de data aceasta o tetrarhie ereditară. În acest sens, cei doi au acordat titlul de *Cezar* fiilor lor. Astfel, Flavius Iulius Crispus (aproximativ 14 ani) și Flavius Claudius Constantinus (Constantin al II-lea, abia născut), fiii lui Constantin, pe de o parte și Valerius Licinianus Licinius (3 ani) fiul lui Licinius, pe de altă parte, au fost dăruiți cu acest titlu. Cum Constantin își consolidase poziția mai bine în Balcani, pe frontiera dunăreană, lăsase partea apuseană și în special frontul de pe Rin în seama fiului său Crispus, căruia îi trimisese ca preceptor pe scriitorul creștin Lactanțius. În același timp, el a dat o serie de legi favorabile Bisericii, dintre care menționăm: dreptul Bisericii de a elibera sclavii (316), dreptul episcopului de a judeca și cauze civile (318), dreptul oricui de a face donații testamentare Bisericii (321), admiterea creștinilor în înaltele funcții de stat (317), pătrunderea semnelor creștine în actele oficiale și în special pe monede (317), decretarea primei zile din săptămână (*dies Solis*) ca zi de odihnă (321).

Faptul că Licinius nu avea nicio simpatie pentru creștinism, iar atitudinea sa de după conferința de la Milano avea doar rațiuni de stat și nu de convingere personală, s-a dovedit mai ales după 317. Implicarea lui Constantin tot mai mult în viața Balcanilor și faptul că acțiunile lui favorabile Bisericii erau apreciate de răsăriteni, l-au făcut pe Licinius

să-și schimbe atitudinea față de creștini. S-a ajuns în anul 320 chiar la îndepărtarea acestora de la curtea imperială, din armată și din administrația centrală a statului. Au fost interzise sinoadele locale episcopale și chiar adunările mixte ale creștinilor, serviciul divin săvârșindu-se doar în afara cetăților și separat pentru bărbați și femei. Creștinilor li s-a interzis vizitarea celor închiși, fie condamnați fie prizonieri. Când în 321 Constantin a acordat, în virtutea faptului că era *Maximus Augustus*, celor doi fii ai săi titlul de consul, Licinius s-a simțit lezat, deoarece unul se cuvenea familiei sale, de aceea el s-a autoproclamat consul, dimpreună cu fiul său (322) ceea ce însemna ruperea legăturilor între cele două părți ale Imperiului. Totul era pregătit pentru o confruntare în vederea instaurării unei monarhii, dar uitau pericolul barbar. Astfel, în 322 sarmații au trecut în Panonia, de unde au fost izgoși dincolo de Dunăre de către Constantin. În anul următor a fost obligat să respingă armata goților, care a trecut în sudul Dunării și a invadat dioceza Thraciei. În această campanie Constantin a fost obligat să pătrundă și în teritoriul stăpânit de Licinius, dar lăsat fără apărare. În loc să-i mulțumească pentru îndepărtarea pericolului got, Licinius s-a supărat și s-a declanșat războiul. Prima confruntare a avut loc în zona strâmtoarelor care unesc și despart Asia de Europa, ca mai apoi, la 3 iulie 324, Constantin să atace poziția întărită a lui Licinius de lângă Adrianopol, repurtând o importantă victorie. Retras la Bizanțion, Licinius a suferit o a treia înfrângere, iar lupta decisivă a avut loc pe 18 septembrie 324, în apropiere de Chrysopolis. Licinius a fost salvat doar de intervenția Constantiei, soția sa și sora lui Constantin și i s-a fixat domiciliul la Tesalonica. Dar, în anul următor, încercând să-și recâștige tronul cu ajutor de la Dunăre, a fost prins și ucis. Fiul său, ce purta același nume a fost derobat de orice demnitate imperială și redus la statutul de sclav, deoarece mama sa fusese o concubină sclavă. Astfel Constantin rămânea singurul împărat al Imperiului (324-337).

Cum anul 2013 este închinat Sfinților Împărați Constantin și Elena, nu vom urmări în continuare evenimentele ce s-au împlinit în anii când a domnit singur, ci ne vom întoarce la Dunăre, unde Constantin fusese încă din timpul șederii sale ca zălog, mai întâi pe lângă Dioclețian la Sirmium și apoi pe lângă Galerius, la Nicomidia. Campania victorioasă, pe care a avut-o în 305-306, înainte de a pleca la tatăl său

Constantius Chlorus, i-a oferit posibilitatea cunoașterii realităților concrete de pe limesul dunărean. Dar el a manifestat o grijă sporită față de această zonă, după moartea lui Dioclețian (316). Pe de o parte, chiar traiectoria sa, din Apus spre Răsărit, este marcată de via Balcani, pe de altă parte, nu trebuie uitat că el a fost atașat de frumusețile cetății Sardica (Sofia de astăzi, capitala Bulgariei), despre care spunea: *Roma mea este Sardica*.¹³ Dar, după înfrângerea lui Licinius și mutarea centrului de greutate al imperiului din Apus pe Bosfor, limesul dunărean, ce continuă cu cel dobrogean, devine zona cea mai fierbinte pentru apărarea noii capitale. Și nu doar importanța strategică și economică l-a motivat pe Constantin să-și aplece atenția asupra acestei zone, ci, în egală măsură, cea spirituală. Așa se face că prima cetate refăcută Scythia Minor a fost *Tropaeum Traiani*, care-și avea obârșia încă de la începutul stăpânirii romane din timpul lui Traian. Ajuns la statutul de *municipium* (în anul 170), Tropaeum Traiani fusese distrus de invaziile carpo-bastarno-gotice de la sfârșitul secolului al III-lea, ceea ce l-a determinat pe Constantin, încă din timpul când era în bune raporturi cu Licinius, să refacă cetatea din temelii. Pentru studiul nostru este deosebit de important de reținut faptul că împăratul a construit aici și *basilica forensis*, care, la început, a fost folosită pentru activități administrative, politice și juridice, iar mai apoi pentru cele religioase.¹⁴ Un inventar al lucrărilor efectuate de administrația imperială pe limesul dunărean, la începutul secolului al IV-lea, este cu neputință de făcut aici, însă trebuie să menționăm faptul că au fost refăcute fortărețele de pe teritoriul Dobrogei (*Tomis, Histria, Ulmetum, Noviodum, Troesmis, Dinogetia, Capidava, Carsium etc.*), iar la *Sucidava – Celei* a fost ridicat un pod de piatră peste Dunăre (324-328). O nouă cetate, *Daphne*, a fost ridicată între fortăreața *Sucidava* și castrul lui Traian de la *Drobeta*. Prezența lui Constantin la nordul Dunării este dovedită și de faptul că în iulie 328 dădea o lege, fiind în localitatea *Yscum – Oescus* (Ghighi – Bulgaria), care se află în fața vechii cetăți *Sucidava* (Celeiu – Corabia din județul Olt). Dar toată această activitate edilitară ascundea de fapt dorința lui Constantin de a recuceri teritoriul vechii Dacii a lui Traian.

13. Andre Piganiol, *L'Empire chretien (325-395)*, Paris, 1972, p. 50.

14. Ion Barnea, Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 102.

De aceea a și refăcut fortificațiile, iar Sucidava este printre puținele cetăți unde s-au păstrat urmele unei bazilici din această perioadă¹⁵, exceptând Scythia Minor.

Biserica din Scythia Minor

Am menționat toate acestea deoarece în *Synaxarion periehon olou tou eniaitou toon aghion martirioon kai toon osioon en sintomoo ta ipsminmata* – *Συναξαριον ολου του ενιαυτου των αγιων μαρτυρων και των οσιων εν συντομω τα υπομνηματα*, luna martie, p. 518, vol. IV, în ziua 7, sunt redată informații despre sfinții mucenici din Cherson. După ce se face mențiunea că Hermon al Ierusalimului a trimis episcopi la sciți – *εις μεν Σκυθιαν*, pentru a le predica Evanghelia lui Hristos, sunt redată unele dintre faptele sfinților respectivi și felul cum au pățimit. Apoi se face încă o precizare, anume că: „După aceasta a fost trimis din Ierusalim Aiterios și văzând poporul sălbatic (*του λαου το αγριον*) apropiat de marele Constantin, care domnea în acest timp la Bizanț, a mers la el și a urmărit idolatrii din țara Chersonului. Însă după ce a fondat Sfânta Biserică, din nou s-a apropiat împărăției pentru a mulțumi și a accepta de la împărat și preoți luând să meargă la luptă în Cherson...”¹⁶. Această informație o coroborăm cu cea din *Viețile sfinților de peste tot anul, după sinaxarele din mineie, Triod și Penticostar*¹⁷, care este mult mai elaborată, deși nu se face nicio trimitere la sursa de unde provine. Este însă deosebit de importantă și vine într-un fel în completarea celor redată de sinaxar. Dar iată ce se consemnează în ziua de 7 martie: **În această lună, în ziua a șaptea, pomenirea sfinților mucenici, care au fost episcopi în Cherson: Efrem, Vasilevs, Evghenie, Agatodor, Elpidie, Capiton și Eterie**. După care sunt date următoarele amănunte: **În anul al șaisprezecelea al împărăției lui Dioclețian, Hermon, episcopul Ierusalimului, a trimis episcopi la diferite neamuri, ca să propovăduiască cuvântul Domnului. Astfel au fost trimiși**

15. Dumitru Tudor, *Sucidava*, Craiova, 1972.

16. *Συναξαριον ολου του ενιαυτου των αγιων μαρτυρων και των οσιων εν συντομω τα υπομνηματα*, luna martie, p. 518, vol. IV, f. l. f. a.

17. Editura Biserica Ortodoxă Alexandria, 2003, tipărită cu binecuvântarea PS Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, p. 297-298.

de el acești părinți purtători de Dumnezeu în ținuturile taurosciților: Efrem în Sciția, iar Vasilevs în Cherson. Vasilevs ajungând în acea cetate și propovăduind îndreptarea vieții și schimbarea credinței păgânești, a fost socotit de cei care locuiau acolo ca vestitor al unui nou fel de viață și ca un stricător al obiceiurilor părintești și al credinței. Pentru aceasta l-au bătut și l-au alungat din cetate. Iar el a venit într-o peșteră care se numea Partenon, bucurându-se pe de o parte și simțind plăcere că a fost necinstit pentru Hristos, iar pe de altă parte necăjindu-se, amărându-se și tulburându-se din pricina învârtoșării și rătăcirii acelor.

În starea aceasta găsimu-se și rugându-se pentru dânșii, a fost chemat iarăși la ei. Căci murind copilul conducătorului lor, care era cel mai de seamă om din cetatea aceea, părinții și rudele înmormântând trupul cel neînsuflețit și mai rămânând câtăva vreme la mormânt, l-au văzut pe copil ca într-un vis stând înaintea lor și zicându-le: „Dacă vreți să vin din nou la viață, chemați pe străinul acela pe care l-ați necinstit și crezând în învățătura lui, înduplecați-l să se roage pentru mine“. Aceștia făcând acest lucru și copilul, prin rugăciunile sfântului și cu vărsare de apă sfințită, în chipul Botezului, întorcându-se din nou la viață, părinții lui, împreună cu toate rudele și cunoscuții au primit credința în Hristos și au primit toți taina Botezului. Însă cei care rămăseseră în necredință, ațâțați de iudei la mânie, l-au târât pe sfânt pe drumuri și multă vreme fiind târât și-a dat duhul lui Dumnezeu.

Iar fericitul Efrem, propovăduind pe Hristos în locul în care fusese trimis, a fost prins de către închinătorii la idoli și, nevoind a se pleca să jertfească idolilor, i s-a tăiat capul.

După săvârșirea din viață a sfântului Vasilevs, au venit la Cherson, iarăși, Evghenie, Agatador și Elpidie, care fuseseră trimiși deopotrivă de episcopul Ierusalimului ca propovăduitori ai neamurilor, ca să le vestească mântuirea. Dar cei care trăiau în necredință, ridicându-se asupra lor și legându-i laolaltă fără de milă și bătându-i cât se poate de crud, i-au omorât, la un an de la săvârșirea din viață a fericitorilor Efrem și Vasilevs, adică tot în ziua a șaptea a lunii martie.

După mulți ani de la aceasta, iarăși a fost trimis aici de la Ierusalim ca episcop, Eterie. Acesta, văzând sălbăticia și răutatea poporului din Cherson, a plecat la Bizanț ca să arate împăratului situația de acolo. Frânele împărăției romanilor le ținea pe atunci marele Constantin. Și găsimu

la acest împărat înțelegerea convenită, și păgânii fiind alungați din cetate cu puterea împăratului, alți locuitori, bărbați binecredincioși au venit acolo. Când fericitul Eterie, vrând să se întoarcă la Bizanț ca să mulțumească împăratului pentru cele ce se făcuse, pe drum a fost aruncat de păgâni în Dunăre și acolo și-a găsit sfârșit vieții, ca un mucenic, în ziua a șaptea a lunii martie. După aceasta cei din cetatea Chersonului au trimis solie către marele Constantin și au primit de la el ca episcop pe Capiton.

Când a venit acesta, dreptcredincioșii din Cherson s-au bucurat, dar păgânii îi erau potrivnici. Aceștia cerându-i semn, i-au cerut să intre în unul din cuptoarele aprinse care se găseau la ei și apoi să iasă nevătămat și neaprinș. Episcopul, îmbrăcându-se cu sfintele veșminte și punându-și omoforul, a făcut semnul crucii și a intrat în cuptor, unde rămânând timp îndelungat, a ieșit neșters, având felonul plin de cărbuni de foc. Și toți aproape îngrozindu-se de minunea aceasta după ce au primit credința în Hristos au fost botezați. Sfântul s-a mutat fericit din viață în ziua de 22 a lunii decembrie.

Bollandiștii¹⁸ fac doar o scurtă adăugare, la ziua de 7 martie, precizând că la începutul secolului IV, la Cherson, orașul Chersones sau peninsula Taurică a fost distrusă de turci, Sfinții Efrem, Vasile, Eugen, Agathodor, Elpidie, Etherie și Capiton fiind episcopi ai acestei țări și martiri.

Un lucru este comun între Sinaxarul Bisericii din Constantinopol și relatarea din *Viețile Sfinților*, anume prezența episcopului Aiterios – Eterie, care merge la Constantinopol pentru a-l informa pe împărat despre situația din Scitia și Cherson, dar și pentru a-l ruga să-l ajute în munca de evanghelizare. De aceea aghiograful spune că: „...găsind la acest împărat înțelegerea convenită, și păgânii fiind alungați din cetate cu puterea împăratului, alți locuitori, bărbați binecredincioși au venit acolo”. Singura deosebire, între relatarea Sinaxarului și *Viețile Sfinților* este cea referitoare la locul unde a fost martirizat Eterie: în Sinaxar se spune că a fost înecat εις τον Δαναπριν ποταμον, pe când în *Viețile Sfinților în Dunăre*. Un lucru este comun ambelor surse: anume că a fost înecat.

18. Paul Guerin, *Les petits bollandistes Vies des Saints*, vol. III, Paris 1876, ed. a VII-a, p. 220.

La momentul actual al cercetării nu facem altceva decât să semnalăm prezența a încă doi episcopi pe teritoriul Scythiei Minor în perioada Sfântului Constantin cel Mare și anume **Aiterios – Eterie și Capiton**, dar și existența unei **Biserici a Sciției** sau a **sciților**. Sunt convins că cercetarea ulterioară va oferi și alte noi informații despre cei doi, dar la fel de convins sunt că o cercetare sistematică a tuturor izvoarelor vremii și nu numai, va oferi și alte noi surprize.